

Onderzoek naar Boomvalken *Falco subbuteo* in Zeeland in 1998-2002

Gerald Rozemeijer en Niels de Schipper

Zoals bekend is de Boomvalk vrijwel geheel verdwenen uit voorheen belangrijke broedgebieden rond grootschalige heide- en boscomplexen in met name Drenthe en Gelderland. Tegenwoordig worden broedende boomvalken veelal in open cultuurland aangetroffen. Minder bekend is de status en ontwikkeling van de Zeeuwse broedpopulatie. Niet vreemd, gezien de geringe plaatselijke aandacht die tot voor kort aan deze ranke jager werd geschonken. Met een gefundeerde totaalschatting van 40-50 broedpaartjes voor de provincie Zeeland (Rozemeijer 1999, Castelijns 2001) en het relatief grote aantal gevonden nesten door de extra aandacht voor de soort in 2001 en 2002, is het de hoogste tijd om de resultaten van het inventarisatiewerk naar de Boomvalk door De Roofvogelwerkgroep Zeeland eens op papier samen te vatten.

Sinds 1998 wordt de Boomvalk in het hart van de provincie (Noord- en Zuid-Beveland) vrij intensief gevolgd. Dit studiegebied is, ondanks de afmetingen van 47.000 ha, door het open en vlakke landschap goed te karteren. Dankzij de eeuwenlange inpolderingen zijn er hier overal nog dijken te vinden, vaak beplant met lange rijen populieren (40-50 jaar oud). Slechts her en der staan kleine bospercelen.

Aantalsontwikkeling

Vergeleken met de jaren zeventig lijkt er een duidelijke toename te zijn in het open cultuurland. De groei van de destijds geplante populieren op de dijken en de terugkomst van met name de zwarte kraai *Corvus corone*, zijn wellicht belangrijke factoren geweest die de huidige boomvalkpopulatie positief hebben beïnvloed. Tot de jaren zestig was de boomvalk een zeer schaarse broedvogel op de Bevelanden (omgeving Nisse en het Abbekinderse Bos nabij Goes). In 1983 tot 1991 was er slechts 1 mogelijk bekend broedgeval (Vergeer & van Zuylen 1994). Sindsdien heeft er dus een duidelijke toename plaatsgevonden.

In 1998-2000 werden er op de Bevelanden jaarlijks *c.* 12-15 territoria gevonden, waarvan bij 5-9 paartjes ook het nest werd opgespoord (Rozemeijer 1999). Vooral het jaar 2000 was met 9 getraceerde nesten in 15 territoria (!) een topjaar (Rozemeijer & de Schipper 2000). Het jaar 2001 was echter beduidend minder met slechts 5 gevonden nesten in 12 territoria (Rozemeijer & de Schipper 2001). Ronduit slecht waren de resultaten in 2002 : 8 territoria en slechts 3 gelokaliseerde nesten (Rozemeijer & de Schipper 2002). Met een dichtheid van 2.6 tot 3.2 paartjes per 100 km² zijn de Bevelanden vandaag de dag binnen het Euraziatische verspreidingsareaal een regio met een doorsnee dichtheid (Chapman 1999). Dit zou een jaar of twintig geleden nog ongelooftwaardig zijn overgekomen.

Foto 1. Boomvalkterritorium op een stille, met populieren beplante dijk in Zuid-Beveland, 7 augustus 2000; klimmer Jeroen Castelijns in boom op de voorgrond is op weg naar het 20 m hoge nest (Gerald Rozemeijer). *Typical nest site of Hobbies in Zuid-Beveland, with climber in tree in foreground heading for the nest, situated at a height of 20 m.*

Foto 2. Oude zeedijken in Zuid-Beveland, beplant met populieren, vormen een belangrijke nestplaats voor zwarte kraaien, Buizerds en Boomvalken, najaar 2000 (Gerald Rozemeijer). *Old sea-dikes planted with poplars are important breeding sites for carrion crows, Common Buzzards and Hobbies in Zuid-Beveland.*

Ondanks deze positieve ontwikkeling ten opzichte van de jaren zeventig en tachtig volgen we de ontwikkeling met argusogen. Vele rijen populieren op de bekende broedplaatsen zijn inmiddels uitgegroeid naar een leeftijd dat ze klaarblijkelijk gekapt dienen te worden. Dat kan tot een daling van het nestaanbod leiden.

Wellicht echter zijn voedselaanbod en overleving in de overwinteringgebieden van veel grotere betekenis. Ogenscheinlijk leek de populatie eind jaren negentig redelijk stabiel. De laatste twee jaren loopt de stand echter iets terug. Of dit te maken heeft met de landelijke afname van zwaluwen en mussen, zal moeten blijken. In westelijk Noord-Brabant is de afname van het aantal gevonden prooien bij boomvalknesten in verband gebracht met verslechtering van broedresultaten en desertie van nestplaatsen (Potters 2002). De laatste jaren is de populatie Boomvalken in westelijk Noord-Brabant sterk afgenomen (Potters 2002).

De predatiedruk van de Havik *Accipiter gentilis* zou een factor van betekenis kunnen worden. Deze soort heeft inmiddels ook in Zeeland succesvol gebroed en is hier, net als elders in West-Nederland, in opmars (Rozemeijer & de Schipper 2002).

Foto 3. Twee jonge Boomvalken in de leeftijd van 19 dagen op oud buizerdnest (van 1998) in populier, Zuid-Beveland, 30 juli 2002 (Jeroen Castelijns & Gerald Rozemeijer). *Two nestling Hobbies of 19 days old on nest of Common Buzzard (used in 1998), Zuid-Beveland, 30 July 2002.*

Broedresultaten

Op de Bevelanden (1998-2002) werden in totaal 58 boomvalkterritoria gevonden en 29 nesten opgespoord. Er vlogen van 23 nesten 49 jongen uit (gemiddeld 2.1 jong per succesvol nest), waarvan 21 jonkies werden geringd. Oorzaken voor mislukking waren onder andere: niet uitkomen van eieren (2x), uit nest gevallen jong (1x), omzagen van nestboom (1x) en verlaten van het nest door onbekende oorzaak (2x). In sommige gevallen werd er zelfs niet gestart met de eileg. Het merendeel van de paartjes broedt op stille afgelegen dijken die vaak aan weerszijden zijn begroeid met populieren welke hoog in de kruin een oud kraaiennest hebben (veelal tussen 16 en 21 m). Sporadisch wordt er gebroed in hoogspanningsmasten en in kleine bosjes.

De aantrekkingskracht die Boomvalken uitoefenen op (nestelende) houtduiven *Columba palumbus* (Bijlsma 1980), is ook van de Bevelanden bekend. Verder stelden we vast dat er zich soms solitaire Boomvalken aansluiten bij een broedpaar.

Prooien

De prooijijst in Tabel 1 is gebaseerd op prooiesten in de nestkom, braakballetjes en prooiesten onder nestbomen en op plukplaatsen, aangevuld met zichtwaarnemingen. In vijf jaar tijd zijn ruim 100 prooien verzameld, verdeeld over 20 gewervelde soorten en minstens vijf soorten insecten. Vogels vormen de hoofdmoot, met de aantekening dat veel insecten niet op naam konden worden gebracht. Onder de gevonden prooien waren gierzwaluwen het best vertegenwoordigd (Tabel 1). De uitersten in prooigewicht varieerden van 16 gram (grasmus) tot 130 gram (zomertortel). De meeste prooien zaten echter tussen de 20 en 40 gram. Van de zwaluwen was minimaal 80% juveniel. Ongetwijfeld is deze prooijijst slechts een globaal overzicht van wat een Bevelandse Boomvalk tot zich neemt.

Ook in andere delen van de provincie (Walcheren, Tholen) worden vanaf 2001 boomvalknesten onderzocht (N=5). Hier troffen we eveneens gierzwaluw (5), boerenzwaluw (3), huiszwaluw (1), graspieper (1), spreeuw (1), huismus (1), ringmus (1), kneu (1) en libel (1) aan. Slechts de oeverzwaluw (1), aangetroffen op een nest in Tholen, komt niet op het Bevelandse lijstje voor. Deze prooien zijn, voor alle duidelijkheid, niet mee genomen in Tabel 1.

Tabel 1. Prooien van Boomvalken in Noord- en Zuid-Beveland in 1998-2002. *Prey list of Hobbies breeding in Noord- and Zuid-Beveland in 1998-2002.*

Soort <i>Species</i>	Aantal <i>Number</i>	Soort <i>Species</i>	Aantal <i>Number</i>
Zomertortel <i>Streptopelia turtur</i>	1	Spreeuw <i>Sturnus vulgaris</i>	3
Gierzwaluw <i>Apus apus</i>	22	Huisumus <i>Passer domesticus</i>	6
Boerenzwaluw <i>Hirundo rustica</i>	9	Ringmus <i>P. montanus</i>	3
Huiszwaluw <i>Delichon urbica</i>	2	Kneu <i>Carduelis cannabina</i>	1
Zwaluw sp. <i>Swallow sp.</i>	3	Groenling <i>C. chloris</i>	1
Grote Bonte Specht <i>Dendrocopos major</i>	1	Rietgors <i>Emberiza schoeniclus</i>	1
Veldleeuwerik <i>Alauda arvensis</i>	1	Muis sp. <i>Vole/mouse</i>	1
Graspieper <i>Anthus pratensis</i>	3	Vleermuis <i>Bat sp.</i>	1
Witte Kwikstaart <i>Motacilla alba</i>	1	Libel <i>Odonata</i>	3
Gele Kwikstaart <i>M. flava</i>	1	Kevers <i>Coleoptera</i>	++
Merel <i>Turdus merula</i>	1	Dagpauwoog <i>Inachis io</i>	4
Grasmus <i>Sylvia communis</i>	1	Koolwitje <i>Pieris sp.</i>	1
Koolmees <i>Parus major</i>	1	Hommel <i>Bombus sp.</i>	1

Net als op de Bevelanden vingen Boomvalken in Groningen overwegend soorten van het open agrarische landschap, zoals zwaluwen, kwikstaarten, graspieper en mussen (de Boer 2000). Opvallend was wel dat de gierzwaluw op de Groningse prooijijst niet terug te vinden is. Blijven we wat dichtter bij huis, namelijk de regio Bergen op Zoom/Roosendaal, dan zien we dat de gierzwaluw daar 48% van de gevonden prooien van de Boomvalk uitmaakt (Potters 2002).

Over gezamenlijke jacht van Boomvalken is tot dusver weinig geschreven. Dit jaar werd het hier voor het eerst gezien gedurende de observatie van een paartje op een

mooie augustusdag ergens in de polder. Zittend in een hoogspanningsmast en poet-send aan zijn verenkleed begon het mannetje plotseling naar het vrouwtje te roepen dat in een populier bij het vlakbij gelegen nest zat. Na geroep over en weer vlogen beide op om hoogte te maken en gezamenlijk een gierzwaluw te bejagen. Deze wist echter zijn hachie te redden.

Nawoord

Gezien de landelijke ontwikkeling blijven we de Boomvalken op de Bevelanden op de voet volgen. Prooi-onderzoek kan wellicht in de toekomst duidelijkheid geven over de invloed van het prooiaanbod op de aantalsontwikkeling. Gaande het onderzoek is hier dan ook de nadruk op gelegd. Dit mede omdat over het voedsel van Boomvalken in cultuurland nog steeds weinig bekend is.

De broedresultaten waren in 2002 bijzonder mager. Of dat een uitschieter is, blijft de vraag. Van slechts 2 paren is de start van de eileg bekend. Het broedpaar bij Rilland Bath startte zelfs erg laat (28 juni) en bleef bijzonder stil bij het betreden van het territorium. Zelden werden de vogels alarmerend gehoord of gezien. Heel anders dan een doorsnee broedpaartje op de Bevelanden. Toch is het enige jong wel uitgevlogen. Of felheid en verdediging van het territorium direct of indirect wat te maken hebben met de conditie van een broedpaar weten we niet.

Ook dit jaar werden er wederom geen Boomvalken gezien in en rond de bossen van het Poelbos, Schotsman, Goudplaat en de bosrijke omgeving rond het Veerse Meer. Het lijkt erop dat deze broedplaatsen voorgoed zijn verlaten. De huidige broedgebieden zijn alleen nog maar te vinden in open cultuurland, waar afgelegen boomdijken de voorkeur lijken te hebben. Vermoedelijk zijn deze nestplaatsen voor Boomvalken makkelijker te verdedigen tegen predatoren zoals zwarte kraai, Havik en Buizerd. Vooral laatstgenoemde lijkt de laatste jaren een niet te onderschatten concurrent door zijn nestplaatskeuze op diezelfde met populieren beplante dijken.

Het onderzoek naar onze Bevelandse juweeltjes krijgt ongetwijfeld zijn vervolg de komende jaren, want wie eenmaal oog in oog heeft gestaan met een plukkende en nestjongen-voerende Boomvalk is voor altijd gezwicht.

Rob Bijlsma, Henk Castelijns, Adri Joesse en Mark Hoekstein waren behulpzaam bij het prooi-onderzoek. Jeroen Castelijns nam het klimwerk voor zijn rekening.

Summary: Hobby *Falco subbuteo* studies in Zeeland in 1998-2002

The population of Hobbies in the province of Zeeland (SW-Netherlands, 1551 km², almost entirely farmland) is estimated at 40-50 pairs in 2001. The present study was carried out in Noord- and Zuid-Beveland, a 47,000 ha large section of Zeeland. Hobbies were absent or extremely scarce in this region up to the 1990s, with only a single (possible) breeding case recorded in 1983-91. In 1998-2000, however, 12-15 breeding pairs were located annually (5-9 nests), i.e. a density of 2.6-3.2 pairs/100 km². The increase in the Bevelanden is thought to have resulted from the planting of poplars along dikes and the increase of the carrion crow *Corvus corone* as a breeding bird. Crow's nests in tall poplars are attractive nesting sites for Hobbies. The years

2001 and 2002, however, showed some decline, with respectively 12 territories (5 nests) and 8 territories (3 nests). Many poplars are presently being cut, whereas main prey species as hirundines, skylarks and sparrows may have declined (as suggested for nearby Noord-Brabant and other regions in The Netherlands). Another threat is posed by Northern Goshawks, of which the first successful breeding case occurred in Zeeland in 2002, till then the only province in The Netherlands where Goshawks were absent as a breeding bird. A total of 29 nests were located in 58 territories recorded in 1998-2002. 49 young fledged from 23 nests, i.e. 2.1 fledglings/successful nest. Prey choice was established by observing hunting Hobbies, checking nests for remains and pellets and identifying pluckings. Main prey were swifts, hirundines and sparrows (Table 1). Prey mass varied between 16 and 130 g, but was mostly 20-40 g.

Literatuur

- Bijlsma R. 1980. De Boomvalk. Kosmos, Amsterdam & Antwerpen.
- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels, Schuyt & Co., Haarlem.
- Bijlsma R.G. 2002. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2001. De Takkeling 10: 7-48.
- Castelijns H. 2001. Roofvogelbroedonderzoek 2001. Jaarverslag Roofvogelwerkgroep Zeeland 2001.
- de Boer P. 2000. Prooikeuze van Boomvalken *Falco subbuteo* in Groningen in 1996-2000. De Takkeling 8: 226-229.
- Chapman A. 1999. The Hobby. Arlequin Press, Chelmsford
- van 't Hof M. 2002. Broedverslag Schouwen-Duiveland 2001. Eigen uitgave.
- Hoekstein M. 2000. Broedvogels van de Hals van Zuid Beveland in 1999. SOVON- inventarisatierapport 2000/07. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Potters H. 2001. Niet Havik maar voedselgebrek nekt Boomvalken op West-Brabantse zandgronden. Jaarverslag WRN Steunpunt Brabant: 25-35.
- Rozemeijer G. 1999. Boomvalken op de Bevelanden seizoen 1999. KNNV, Vogelwerkgroep Bevelanden.
- Rozemeijer G. & de Schipper N. 2000. Broedonderzoek op Noord- en Zuid Beveland in 2000. Roofvogelwerkgroep De Bevelanden.
- Rozemeijer G. & de Schipper N. 2001. Broedonderzoek op Noord- en Zuid Beveland in 2001. Roofvogelwerkgroep De Bevelanden.
- Rozemeijer G. & de Schipper N. 2002. Broedonderzoek op Noord- en Zuid Beveland in 2002. Roofvogelwerkgroep De Bevelanden.
- Vergeer J.W. & van Zuilen G. 1994. Broedvogels van Zeeland. Uitgeverij KNNV/Stichting Uitgeverij SOVON, Utrecht/Beek-Ubbergen.

Adres: GR, Blokjesplaat 37, 4465 BE Goes.